

Як умів кохати і вмирати корнет Криштоф Рільке

„... 24. листопада 1663 передано Оттові фон Рільке /на Лянгенав/ Греніц і Цігра /в Лінді частину маєтку Лінди, залишеному по поляглому на Угорщині його братові Криштофові; в тім він мусів застереження скласти, ведлуґ которого ся даровизна через передавня повнотою нечинною була б/ наколи його брат Криштоф /котрий ведлуґ принесеного ознаймвання про смерть як корнет у сотні барона фон Пірвано цісарськ. австр. Гойстерового кінного полку... помер був/ повернувся б...“

Мчати, мчати, мчати, через день, через ніч, через день.

Мчати, мчати, мчати.

І вже мужність так змучена стала і тужіння зроста. Немає більш пагорбів, жодних дерев. Ніщо не постане. Чужді хижі спрагло хилить до збагнілих криниць. Жодної вежі. І образ скрізь той сам. Уже двох забагато очей. Тільки вночі часом гадають, що стежка znana. Може рушимо ніччю знову й знову шматок назад, що його під чужим ми сонцем страждально здобули? Може і так. Те сонце тяжче, як у нас пізнім літом. Але ми влітку тоді бо прощай сказали. Надовго сукенки в зелені взялись ясним. І надовго ми мчим. Се десь уже осінь. Принаймні там, де жоня зажурені про нас знають.

Той пан з Лянгенав зівся в кульбаці і рече:

— Пане маркіз — —

Сусіда, маленький чемний француз, спочатку три-дні розмовляв і сміявся. Нині вже не тямить. Він наче дитя, що хоче спати. Обліг ось порох красен біл його шпичастий комір; він не зважа. Він в'яне спровола в сідлі своїм саетнім.

Але пан із Лянгенав з усміхом рік: — У вас дивнії очі, пане маркіз. Ви видом на вашу маму схожі —

Тоді маленький ще квітне раз і з коміра пил стряса й юніє знов.

Хтось повіда про свою матір. На німця вигляда. Звучно і звільна слово в слог складає. Мов дівчатко, що квіт сплітає, розважно квітку до квітки тче і ще не зна, буде чи з того щось —: так в'яже він словами. На льос? На лихо? Всі чувають. Не чути навіть плювків. Се бо все браве панство, що знає, де слід, де ні. І хто не вміє отут по-німецьки, той затамлює назавше, слова вчувши певні: „Абендс“... „Кляйн вар“...“

Тоді бо близькі одне з одним, ці панове, що із земель французьких і бургундських, із нідерландських, з долин каринтських, із тих замчиськ богемських і Леопольда цісарці. Бо що один повіда, се теж і вони зазнали і якраз отак. Відай наче мати єсть є д и а.

Так мчать вони вечорами наскрізь, якимись вечорами. То знов мовчки, але несуть ясні слова в собі. Й забрав маркіз забороло геть. Його темне волосся м'яке, й як голову хилить, плине жіночо воно на карку в нього. Вже впізнав і пан із Лянгенав: вповза щось бо осайне здаля, щось струнке, темне. То самотня колона, півзникама. І як вони вже давно пройшли, потім, здумав він, що була Мати Божа се.

Чат ватри. Сидять навкруги і чекають. Хтось заспівав би, ждуть. Та потомились всі. Червоних світел тяж. Ляга на пилюку взуття. Повзе аж до колін, вдивляється у складені руки, в їх сплет. Крил жодних не має. А обличчя суть темні. Одну мить лише сіяють ті очі малого француза від власних вогнів. Маленьку троянду тультить до уст, і вона на грудях в'яне вже далі знов. Пан із Лянгенав добре се бачив, сон бо не взяв його. Збагнув: не маю я троянди, леле.

Співає. І пісня стара ся, пісня журби, що удома дівчата все заводять в полі, на осінь, як жнива вже доходять краю.

Зрік маленький маркіз: — Ви, пане, юні?

І пан із Лянгенав, пів у журбі й пів з гордістю: — Вісімнадцять. — І мовчанка.

Згодом знов той питає: — Чи також наречена в вас, пане юнкер?

— В вас? — теж запитом пан з Лянгенав.

— Так білява, як ви.

І вони знов мовчки, аж німак гука:

— Але ж до чорта, чого там сидите в кульбаках і краєм отруйним отим мчите турецьким собакам назустріч?

Маркіз сміється. — Щоб знов повернутися.

А пан із Лянгенав в жазурі. Біляве дівча у згадці, що з ним він бавивсь. Дикі ігри. І він хоче додому, на мить одну лиш тільки, лиш так надовго, скільки треба, щоб промовити слово: „Магдалино, — що таким був завжди, пробач!“

Як — був? дума юний пан. — До неї даль.

Якось, уранці, із'явивсь їздець, і другий слідом, ще, ще. Всі в залізі, мчать. І тисяча позаду: загін.

Розстатись треба.

— Щасть Боже путь, пане маркіз.

— Мати Божа з вами, пане юнкер.

І не можуть, втім, розлучитись. Вони друзі назавше, браття. Мають взаємно більш розповісти; бо вже много знають так друг друга. Ваганья. І стук копит і поспіх круг них. Тоді то маркіз наручник з правої скида. Вийма троянду, тую малу, рве пелюсток. Мов би з проскурки відломив.

— Най вас захищає. Щастя.

Пан з Лянгенав став. Довго дивиться французові вслід. Тоді пелюсток чужий в лати хова свої. І женуть пелюсток його серця буйні хвилі. Поклик. До війська він мчить, пан юнкер. Всміхнувся журно: чужа береже жона.

Ось день через гам. Крики, краски, регіт —: отам сліпить село. Пишні сунуть чвалом хлопчата. Шарпання й шарвар. Червінь вборів в веселих дівчаток на буйній косі. Кличуть. Йдуть во-яки, з криць чорних, як ніч мандрівна. Палко хапають дів, аж сукні на них розривають. Тиснуть їх там, де бубнів ряд. І від дикущого нападу рук тих беручих збуджено бубни б'ють, як ві сні, галасом, гамом. А ввечір зносять йому ліхтарні ввись, предивні: Трун, мерехтом в криці шоломів. Трун? А чи кров? Хто ж тут розрізняє?

Врешті вже Шпорк. Поруч супроводу виден граф. Залізний блиск на волоссі довгім.

Пан із Лянгенав не запитав. Генерала впізнає, сходить з коня і в хмарі пилу схиляє голову. Підносить він листа, що поручає його графу. Той же велить: — читай письмо. — І нерухомі далі його уста. Не треба їх тут йому; для прокльонів якраз їх вистача. Що лишиться в решті, справить правиця. Точка. Скінчив давно вже пан наш юний. Не знає більш, де стоїть. Лиш бачить тут Шпорка. І навіть неба нема. Й рече Шпорк, великий генерал:

— Корнет.

І много в тім.

Потойбіч Раабу сотня стоїть. Пан із Лянгенав мчить туди, самий. Вигони. Вечір. Луквина на кульбаці крізь пилюку блищить. І місяць зійшов. Він чує його руками.

Він спить.

Й раптом ось криком йому ж.

Крик, крик,
зрива мрію сторч.

Не сова се стогне. Зов пробі рік:
самотній тут корч
крик йому ж:

Муж!

І він зрить: корчіє. Корчіє вже ген
уздовж корча, у крові й наге,
тіло жони,
заклика: увільни!

І він скок з коня, чорну зелень жме
і керує руби в швори;
і він зрить, що їй зори йме
й кусючі в неї зуби.

Усміх?

Страшить.

Тож сідай і жени
крізь ніч на коні. З кров'ю мотуззя в жмені в ту мить.

Пан із Лянгенав пише листа, повний думками. Звільна літери креслить, грубі, прямі, поважні:

„Мамо моя добра,
пишайтесь: несуч знамено,
будьте без турботи: несуч знамено,
любіть мене: несуч знамено —“

Ховає листа собі під кірасою в найтаємнішому місці, де пелюсток отой. І дума: поймає сей випах вже й лист. І дума: хтось колись його знайде, може — — І дума: . . . ; бо вже близько враг.

І мчать ось над якимось замордованим хлопом. Він має очі відкриті і щось дзеркалиться там; не небо. Потім псища виють. Тож десь буде село, врешті. І понад діжками веж камінь увись. Широко міст їх приймає внутр. Брама зроста. Зве високий ріг. Руш: галас, брязкіт і гавкіт собак! Ржання, кличі і туп кінських стіп.

Стій! Свій будь тут гість. Не завше ж самому вибаг гостити, ще й коштом скуним. Не завше ж братись за все як ворог; дай же подіям власний порух і взнай рух: те, що є, добро. Мусить і мужність якось спочити і в тиші коца, що шовком шитий у душі своїй завитись. Не все ж по-воляцьки. Якось волосся геть відкрити і в просторий вбратися комір і в саєтному кріслі сісти і бути до пучок пальців так: купіль взявши. І знову вивчати, що жінка явля. І як тих білих чин і тих блакитних суть; що за руки у них бо, як вони сміх співають, при білих хлопцях, що носять красні чари, з сочистих важкі плодів.

Аж учта вже. І свято почалося, хто й знає як. Уверх вогні зайнялись, гам велегласний, ласо спів невгасний із скла й блискот, і врешті із дозріло-сталих тактів: ось бухнув тан. І всіх у себе втяг. Були се вдари хвилі по світлицях, і само-стрічі і само-доброри, слажда із сйава і засліп'я світлом і само-вколис у літеплім війлі, що є у сукнях степлених жінок.

Із тьми вина й трояндів тисяч рине трун години просто в мрію нічну.

І хтось стоїть, сю розкіш подивля. Й він, в кім твірне є присне, где, аж трісне марінь петля. Бо лиш в сновидді звідати тих зваб в державних учтах жон жаданих: рух малий в їх пучках це бгань, що жваво жаготить в єдваб. З сріблястих балачок години в вежі зводять, і деколи підносять руки так —, і ти гадаєш, що вони десь там, де ти не сягнеш вибухом троянди, яку не взриш. І ти мрієш: скраситись в їх грона і інше щасніти і в заслугу надається корона для твого чола, що празне.

Він, той, хто носить білий шовк, збагнув, що очуняти ніяк; бо він чува і речами зчавлений. Тож в мрію боязко тіка, й навколо парк, сам він і чорний парк. І від свят вже даль. І від світл лжа. І ся ніч так ніжить його й свіжить. І жагучий жоні, що вже над ним пит:

Чи ти ся ніч?

Всміхнулась.

Й застидався він за свій білий стрій.

І хтів би вдаль і самий і в зброї своїй.

Ввесь у зброї.

Чи призабув ти, що джура мій еси для сього дня? Покинеш мене? Куди бо йдеш? Твій білий стрій вправнив мене —“.

— — — — —
„Прагнеш знову вбрати бранну бронь?“

— — — — —
„Мерзнеш? — Тягне домів?“

Графиня з сміхом.

Ні. Але лиш тому, що дитинство зрином упало йому з рамен, цей ласкавий темний тяж. Хто взяв його від нього? — Ти? — запит свій вплив в голос, що він його не чув ще.

— Ти?

Й нічого більш на нім. І він нагий, як подвижник. Виш і ясьн.

Звільна замок згасає. Всі вже важкі: втома або любов або трунки. По ночах походів, довгих, безсонних: ложа ширенні. Тут інша й молитва, ніж в рівчаках тих нужденних на шляхах, що, коли заснути хтять, то як в гробі.

„Боже, Твоя воля!“

З лож молитви коротше звучать.

Та сердечніше.

Тьма в світлиці на вежі.

Та вони світло усміхом лють взаємно в лиця. Навпомацки йдуть, як сліпії, й знаходять друг друга, як війстя-вхід. Майже діти, які мають страх поночі, щільно вони друг до друга льнуть. Та страхатись годі їм. Вже ж бо, щоб тут проти них стало: ні вчора, ні завтра; бо вже час повалено. Й вони квітнуть з його уламків.

Не спитав: „Я твій муж?“

Не спитала: „Звешся?“

Вони ж бо себе знайшли тут, щоб друг другу нову із'явити стать.

Дадуть же друг другу нових сотні назвиськ і друг в друга чисто все знов віднімуть, тихо, як ото сережку беруть.

Над кріслом у передпокої висять лати-бронь, бойовий плащ і опаска того, що з Лянгенав. А рукавиці долі, впрост на підлозі. Його прапор став сторч, опертий в віконний слет. Чорний він, стрункий. В небі грім грози в гоні загрози б'є і на друзки коле ніч, білі та чорні. А місяць там наче протяг блискавиць, і незрушений прапор кида тіні бентежні. Він снить.

Чи вікно відкрите? В домі грім гримить? Хто грюка в двері там? Хто йде по покоях? — Лиш. Хто б бути міг. Не знайде він в залі між веж. Мов поза ста дверима сей велій сильний сон, що обоє єдино мають; так єдино, як спільну матір або спільну смерть.

Це вже світання? Що за сонце встає? Як сонце велике? Чи пташки то? Їхні співи всюди звучать.

Сяє навкруг, але це жадний день.

Грімко навкруг, але це не пташе співання.

Свігяться балки, палають. Пружаться вікна, кричать. І кричать, рдять, у ворожю рать, що вже в дворі, й земля наче жар, крик: згар.

І з геть розірваним сном на лиці тиснуться люди, пів криця, пів голь, з кімнати в кімнату, від стін до стін і сходи шукають.

І з перебитим диханням кволо ріг у дворі:

В коло, в коло!

І бубном бевкало.

Але знамена немає там.

З зовом: корнет!

Коні шалені, молитви і гам,

з люттю: корнет!

Криця на крицю, сигнал і наказ;

стиха: корнет!

І ще бо раз: корнет!

І вже мчать з розгаряченим почуттям.

— — — — —

Але знамена немає там.

Біжить він, із жаром кружганку в закладі, крізь двері, що в паланні й западі, через сходи, в вогню загладі, вже прорвав ось будову страшну. В руках тримає, зносить він прапор, мов тую білу, зімлілу жону. І знаходить коня, і се начебто крик: гучно ген над усім і до всіх, мов з сторік, тож і до друзів. І притомніє прапор знову вночі, й, як нігде, в царській він величі; й ось усі його взріли, звився чимдуж, і пізнали, хто в блиску, без каски, муж, і впізнали знамено — —

Але здалося в мить оту ж, виросо враз і ширя й пашить — —

— — — — —

Пала їх знамено в мнозтві врагів, ті ж гонять за ним.

Пан із Лянґенав внутрі врагів, але сам один. Круг нього жах створив празний простір, враг рознявсь, і він став, в серді став, попід власним звільна дотлілим, знаменом.

Звільна, мов роздумно, дивиться вкруг. Чуже, строкате щось перед ним. Квіття — дума й сміється. Але враз чує, що ояі на ньому, й впізнає військо і зна, що це проклята невіра вкруг —: і знов коня в гуцу жене.

Але, коли се поза ним зімкнулося, знов тепер се вже квіття, і піснадцять круглих шабель, що встригнули в нього, луч на луч, святом суть.

Мов розсміяний водограй.

Ті лати-бронь в замку пломінь узяв, той лист і той пелюсток від чужої жони. —

В наступну весну (у холодну й смутну) верхи вістун барона фон Піровано тихо до Лянґенав прибув. Там жінку старшу у слюзах сам він звидів.

VOL. II No. 6
1951

КУІВ

NOVEMBER
DECEMBER

КИЇВ

Журнал Літератури і Мистецтва

6

1951